

CONTRIBUȚII PRIVIND EMISIUNEA MONETARĂ SUBDIVIZIONARĂ ATRIBUITĂ DOMNITORULUI DAN AL II-LEA*

Sebastian MANOLESCU**

Contributions to the Small Denomination Coin Issues Ascribed to Voivode Dan II

Abstract. *This study aims to address one of the controversial topics of medieval numismatics, namely the small denomination coin issue that is attributed to Dan II, the Wallachian voivode, or to Nicholas Redwitz, Knight of the Teutonic Order, and comes of the Sibiu mint. The objective of the analysis is to correlate all the historiographic data and to list all the coins belonging to this type that have been archaeologically unearthed across Transylvania. The controversies related to these coins have turned the topic into a complex one, as they range from matters related to their plausible issuer to speculations on the place of minting, and even to the questioning of their actual chronology.*

Keywords: *Dan II, Redwitz, Teutonic, Banate, Severin, iconography, subdivision.*

Cuvinte-cheie: *Dan al II-lea, Redwitz, teuton, banat, Severin, iconografie, subdiviziōnar.*

Introducere

Tipul monetar care face obiectul acestui articol a iscat de-a lungul timpului o serie de controverse între numismații români și maghiari, legate de posibilul emitent, de nominal și chiar de locul baterii. Este vorba despre așa-numitele monede subdivizionare¹ „cruciate”, anepigrafe, emise de domnitorul muntean Dan al II-lea sau de comitele camerai al monetăriei din Sibiu, Nicolae Redwitz, care a fost totodată și maestru al Ordinului Teuton. În cazul lor, în primul rând, frapează arealul mare în care sunt înregistrate, dar și bibliografia consistentă din punct de vedere cantitativ (din România, Ungaria, Slovacia, Ucraina, Croația, Serbia și Bulgaria), față de frecvența extrem de redusă cu care apar în descoperiri arheologice sau devin publice cu alte prilejuri, inclusiv în mediul online². Totodată, datarea emisiunii în discuție variază foarte mult de la o cercetare la alta, fapt ce complică și mai mult înțelegerea ei.

Piese pe care le avem în atenție au pe avers, de-a lungul marginii, un decor perlat, iar central este reprezentat un personaj în picioare, cu vedere

---

* Tema de față este legată de o bursă de performanță științifică câștigată în cadrul Universității „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia (contract nr. 18/26.01.2017). Coordonator: lect. univ. dr. Ileana Burnichioiu.

** Masterand, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia, România; e-mail: sebastian-andrei.manolescu@uab.ro.

¹ Presupus nominal subdiviziōnar, raportat la calitatea materialului din care sunt confecționate (bilon) și a posibilului omolog în circulația statelor vecine din aceea vreme.

² Mai precis, forumuri dedicate colecționarilor, *site*-uri de vânzări, dar și colecții particulare.

frontală și figura încoronată. În mâna stângă, personajul ține un glob cruciger sau o cruce cu brațe inegale, iar în mâna dreaptă un sceptru/buzdugan. Pe revers, de-a lungul marginii, se observă același decor perlat, iar în partea centrală apare un blazon în interiorul căruia este redată o cruce cu brațe egale, având terminații despicate în coadă de rândunică (ancorate). Însemnul heraldic este timbrat de o coroană deschisă. Atât pe avers, cât și pe revers poate fi observată o varietate foarte mare de sigle atât latine, cât și chirilice, subiect la care vom reveni. Pe parcurs, vom aborda și variabilitatea iconografică a aversului.

În urma aprofundării istoriografiei subiectului, am putut constata că mare parte a ipotezelor propuse ar putea fi plauzibile până la un punct, însă ușor de infirmat în raport cu alte fapte și teorii. Spre exemplu, autorii străini atribuie, încă, această emisiune lui Nicolae Redwitz, în timp ce numismații români consideră că aparține Țării Românești³ și astfel ar trebui incluse într-un corpus al monedelor medievale românești⁴. De aceea, un prim obiectiv al lucrării vizează trecerea în revistă și discutarea principalelor interpretări legate de tipul monetar menționat. Al doilea scop este repertorierea pieselor de acest tip din zona Transilvaniei, pe baza inventarelor numismatice din muzee⁵.

Întrucât am constatat existența unui număr mic de piese provenite din cercetări arheologice, am optat pentru extinderea eșantioanelor de studiu cu piese apărute în mediul online și cu analiza celor deja publicate.

Antecedentele cercetării

Istoriografia acestui tip monetar debutează cu cercetările lui Jakab Rupp, care mai întâi îl alătură monedelor din perioada lui Matia Corvin, foarte probabil datorită siglelor (K-B, K-V), apoi îl vede ca având o posibilă proveniență străină⁶. Cum Rupp a avut la dispoziție numai trei astfel de piese, el a rămas nedumerit în multe privințe, inclusiv în legătură cu personajul reprezentat pe avers, pe care-l considera rege sau erou. În acest caz s-ar impune o întrebare, ce fel de alt „erou” mai apare pe monedele medievale? Eventual un sfânt?

---

³ Vezi, în acest sens, Velter 1980.

⁴ Mănucu-Adameșteanu *et alii* 2005, p. 58.

⁵ Până acum am reușit să verific următoarele muzee județene și municipale: Muzeul Județean de Istorie Brașov, Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș, Muzeul Județean Mureș, Muzeul Țării Crișurilor Oradea, Muzeul Municipal Mediaș, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, Complexul Muzeal Arad (parțial), Muzeul Național de Istorie a României. Ținem să mulțumim și pe această cale, pentru sprijin, doamnelor Lucica Savu, Corina Toma, Cristina Tătaru și domnilor Călin Anghel, Keve László, Viorel Ștefu, Emanoil Pripon, Ovidiu Oargă.

⁶ Rupp 1846, nr. 534.

O cercetare în adevăratul sens al cuvântului apare odată cu descoperirea tezaurului de la Ipolyság, astăzi în sudul Slovaciei, publicat de László Réthy în 1891⁷. În articol sunt demontate ipotezele lui Rupp, Réthy plasând cronologic emisiunea în timpul lui Sigismund de Luxemburg, prin analogie cu reprezentările de pe ducații maghiari. Datorită blazonului, acesta atribuie piesele cruciate lui Nicolae (Klaus) Redwitz, în calitate de maestru al Ordinului Teuton⁸. În acest caz, am putut determina și componența tezaurului, deși, după clasificările lui Rupp, toate piesele au fost identificate ca fiind denari. Pe baza descrierilor lui Réthy, tezaurul era alcătuit din 28 ducați maghiari, 22 parvi de la Sigismund de Luxemburg și 53 de piese „nedeterminate”. O bună parte din cele 53 sunt de tipul cruciat, iar câteva ar fi monede emise de Mircea cel Bătrân, însă din păcate în studiul lui Réthy nu sunt date cifre exacte în această privință⁹. Pe cele cruciate, Réthy le-a împărțit în trei categorii, în funcție de estetică, diametru și sigle¹⁰. În final, Réthy a concluzionat că acest tip monetar nu ar avea legături cu emisiunile regale maghiare, ci ar fi „denari de un caracter deosebit, adică denari bănești”¹¹.

Studiul lui Réthy este contrazis parțial de Ilie Minea, în legătură cu teritoriile de graniță stăpânite de teutoni; în ce privește baterea monedelor noastre, Redwitz nu ar fi emis monedă în calitate de ban de Severin, ci în calitate de „*camararum monete regalis Cibiniensis comes*”, foarte probabil la monetăria din Sibiu, alături de emisiunile regale. De asemenea, Minea presupune că aceste monede nu au fost bătute pentru o anumită regiune, ci ar fi avut curs pentru întregul regat al Ungariei, tocmai datorită descoperirii lor foarte departe de banat¹².

S-a afirmat în mai multe rânduri că monedele din tipul la care ne referim ar avea o strânsă legătură cu banatul Severinului, mai exact, cu cetatea Severinului, deținută pentru o bună bucată de vreme de cavalerii teutoni sub comanda lui Redwitz.

În anul 1429, regele-împărat Sigismund de Luxemburg decidea mobilizarea unei armate de 2000 de soldați cu scopul fortificării zonei de sud a regatului, pe linia Dunării, în banatul Severinului, teritoriu care aparținea Ungariei: „*custodiam et defensam locorum finitimorum ad Portam usque Ferream*”¹³.

---

⁷ Réthy 1891, p. 193-198.

⁸ Lucrarea lui L. Réthy este tradusă și comentată de Nicolae Docan (Docan 1909-1910, p. 475-483).

⁹ Velter 1980, p. 114, nota 65.

¹⁰ În interpretarea lui N. Docan a studiului lui Réthy, se face presupunerea folosirii acestui simbol heraldic cruciat ca blazon al lui Redwitz, comparând această situație cu monedele „cap de sarazin”, bătute de János Szerecen, în numele regelui Ludovic I al Ungariei.

¹¹ Docan 1909-1910, p. 480.

¹² Minea 1919, p. 218, nota 5.

¹³ Feneșan 2016, p. 14.

Decizia a fost luată datorită iminentei invazii a armatei otomane venite dinspre sud și datorită „fragilității” politico-economice a vecinilor valahi sub conducerea lui Dan al II-lea (care, de altfel, în decursul zbuciumatei sale domnii, lipsit de alte opțiuni, devenise vasalul lui Sigismund)¹⁴. În vara anului 1432, cetatea Severinului era asediată de trupele turcești. După eveniment, se pare că Redwitz a părăsit Severinul, pornind în căutarea lui Sigismund pentru a-i cere ajutor. Cetățile de la Dunăre, aflate sub comanda sa, erau într-o stare critică. Apoi, în toamna lui 1432, cu ocazia disputei dintre Alexandru Aldea și Vlad Dracul, turcii intervin în Țara Românească și atacă din nou cetățile bănățene. Din corespondența comandorului de Osterrode, Wolfram von Saunshheim, aflăm că trei dintre cetăți au fost prădate și distruse, iar efectivul militar care a mai supraviețuit a fost luat prizonier. A urmat confruntarea din martie-aprilie 1433 cu un deznodământ mult mai tragic decât precedentul¹⁵. În urma conflictului, pentru o jumătate de an lipsesc orice fel de date, dar, cum presupune și Costin Feneșan, foarte probabil că în această perioadă totul a evoluat din rău în mai rău. Situația îl împinge pe Redwitz să-și exprime în una dintre scrisorile către marele maestru Paul von Russdorf intenția de a părăsi banatul dacă Sigismund nu-i va oferi sprijin. La 2 ianuarie 1434, Redwitz primește un răspuns „echivalent unei condamnări la moarte”¹⁶. Pentru că nici ordinul nu beneficia de o condiție materială bună, ajutorarea „fraților” mobilizați în banat a fost cu neputință, așadar, singura speranță rămânea la Sigismund ori la nobilii maghiari. Russdorf își încheie scrisoarea prin a-l povățui pe Redwitz ca toate acțiunile lui să fie făcute cu mare băgare de seamă pentru a nu leza imaginea ordinului și a nu da împăratului motive de ocară. În acest timp însă, Sigismund era preocupat de politica vestică¹⁷. Sub amenințările neîncetate ale turcilor, cetățile de la Dunăre sunt părăsite de Redwitz și de trupele sale, foarte probabil la începutul anului 1434, apărarea fiind lăsată în seama forțelor locale. Un ultim episod al prezenței teutonilor în banat se presupune că s-a petrecut în toamna lui 1435, când Sigismund îi cere lui von Russdorf să trimită delegați care să încheie socotelile cu trupele lui Redwitz. Pe de altă parte, cu privire la decesul cavalerului Redwitz nu se cunoaște nimic sigur. Sunt unele afirmații că acesta ar fi murit după 1435, altele cum că acest lucru s-ar fi întâmplat la 31 martie 1437¹⁸.

Despre monedele aflate în discuție se mai spune că au fost realizate la Severin de către teutoni, afirmație apărută în baza presupunerii că Redwitz ar

---

¹⁴ Velter 1980, p. 106.

¹⁵ Cronicarul Eberhard Windecke relatează cum că vestea dezastrului de la Severin, unde „prusienii” suferiseră mari pierderi datorate de această dată domnului valah Vlad Dracul, în asociere cu „necreștinii”, l-a întristat profund pe Sigismund (Feneșan 2016, p. 46).

¹⁶ *Ibidem*, p. 46.

¹⁷ Sigismund era implicat în lucrările Conciliului de la Basel.

¹⁸ Feneșan 2016, p. 48.

fi bătut aici monedă banală, ținând seama și de funcția sa, comite cameral al monetăriei regale din Sibiu. În sprijinul teoriei este invocat și un precedent al baterii de monedă la Severin în vremea lui Mircea cel Bătrân. Însă, despre această monetărie nu avem informații documentare că ar fi funcționat în perioada despre care vorbim, și anume, 1429-1434. Mai mult, în corespondențele teutonilor apar menționate numai monetăriile de la Sibiu și Brașov¹⁹.

Numismatul german Erich Neumann cataloghează acest tip monetar ca făcând parte din emisiunile Ordinului Teuton²⁰, dar, comparând iconografia monedelor teutone cu a celor discutate aici, putem observa că maniera de execuție este total diferită. Pe de altă parte, în campaniile de cercetare arheologică din cetatea Severinului, întreprinse în perioada 1965-1969 și în 1988, au fost identificate doar două astfel de piese, dintr-un total de 241 de monede²¹. Așadar, avem prea puține informații provenite din descoperiri arheologice locale pentru a putea considera cetatea Severinului drept loc al emiterii pieselor cruciate. Se mai cunosc 11 tezaure descoperite în jurul cetății, unul cu piese datate în secolul al XIII-lea, celelalte în secolul al XV-lea, însumând aproximativ 5000 monede, dar componența acestora este necunoscută încă²². Publicarea lor ar mai putea oferi „surprize” și eventuale contribuții la subiectul de față.

În 1921, Constantin Moisil cita pentru prima dată, în cronică revistei pe care o coordona²³, fragmente dintr-un document care ar susține presupunerile lui I. Minea în privința arealului circulației pieselor cruciate, printr-o posibilă uniune monetară maghiaro-valahă. În aceeași lucrare, se făcea referire la dreptul monetar al domnului muntean Dan al II-lea, pus în legătură cu ajutorul primit din partea regelui maghiar pentru dobândirea tronului prin înlăturarea lui Radu al II-lea Praznaglava. Autorul presupune că domnul valah își pierduse acest drept, exercitându-l numai în calitate de delegat al lui Sigismund și nu în cea de domn al Țării Românești cu drepturi depline²⁴. Așadar, o inedită situație de drept internațional rezultă din următoarele paragrafe: „[...] *dominus meus naturalis graciosissimus, tantam nobis gratiam condonavit, quod nos in kamera nostra fillerenes vulgariter et parvos denarios faceremus [...]*”, în continuare: „*ut idem denarii in isto sic ambulat sicut ibi in Braso et in regno Hungarie*”²⁵. Documentul s-a păstrat în două versiuni: latină și slavonă, dar

---

¹⁹ Minea 1919, p. 217-219, nota 5.

²⁰ Neumann 1987, nr. 22.

²¹ Stângă 1996, p. 150, 153.

²² *Ibidem*, p. 149.

²³ *Buletinul Societății Numismatice Române*.

²⁴ Moisil 1921, p. 34.

²⁵ Bogdan 1905, p. 24-25. Același document apare în Hurmuzaki 1911, p. 12-13, unde a fost datat 10 noiembrie 1423.

există unele diferențe între ele, deși ambele au fost emise la Târgoviște, în 10 noiembrie 1424. Același paragraf din textul slavon, tradus în limba română, spune că:

„[...] s-a îndurat domnul meu craiul asupra domniei mele și m-a primit drept slugă credincioasă a sa și mi-a dăruit haraghie de bani, ca să fie în țara domniei mele, precum în țara lui; tot așa să se bată și în țara domniei mele [...]”²⁶.

În acest paragraf nu mai sunt specificate nominalele (*fillerenses* și *parvos*). Textul face parte din privilegiul comercial acordat brașovenilor de către domnitorul Țării Românești, Dan al II-lea, care s-a păstrat în arhiva orașului Brașov²⁷. Raportat la acest document, C. Moisil constată anumite aspecte legate de relația vasal-suzeran între regele Ungariei și domnul muntean, cum ar fi: obligativitatea munteanului de a emite o monedă de valoarea denarilor care să poată circula în paralel în ambele țări și identificarea nominalului *ban* cu *denarul*. Uniunea monetară între cele două state vecine este pusă pe seama stării economice precare atât a regatului, cât și a Țării Românești. După invaziile turcești din perioada 1420-1424, în zonele devastate a rămas să se bată numai monedă mărunță. Dintr-un document din 4 aprilie 1425, emis în Alba Regală, în care Sigismund îi cerea lui Dan să nu impună brașovenilor monedele sale numite ducați, știm cu siguranță că ducatul muntean a continuat să circule („... *monetam vestram, que in vulgari Wolachali ducat nuncuparetur*”)²⁸. C. Moisil încheie spunând că Dan al II-lea emite ducații în ultima perioadă a domniei, reproducându-i pe cei bătuți de înaintașul său, Mihail I²⁹. Părerea este împărtășită și de Costin Kirițescu ce susținea ipoteza baterii „noului” ducat al lui Dan al II-lea în intervalul 1427-1431 al ultimei domnii. Greutatea ducatului cunoscut de la Dan al II-lea este de 0,60 g (*ratio*: 350 piese la marca de 210 g)³⁰.

Revenind la C. Moisil, acesta mai adaugă că foarte probabil rezultatul reformei a contribuit într-o mare măsură la sfârșitul activității monetare muntene, totul întâmplându-se în preajma anului 1426, când Dan al II-lea a fost înlocuit de Radu al II-lea, adus de turci ca domn în Țara Românească. În 1427, Dan al II-lea și-a reluat domnia prin închinare către turci, participând alături de ei la expediții în Moldova.

Sigur că nu trebuie să ne mire că ducații circulau în 1425, când Sigismund îi cerea domnului muntean să nu impună moneda proprie brașovenilor, chiar dacă Dan al II-lea nu a bătut astfel de monedă până atunci. Știm cu siguranță că ducații bătuți sub Mircea cel Bătrân și Mihail I erau în

---

²⁶ *Ibidem*, p. 22-23. Același document apare și în Pascu *et alii* 1977, p. 231-232.

²⁷ Bogdan 1905, p. 24.

²⁸ Pascu *et alii* 1977, p. 234-235.

²⁹ Moisil 1921, p. 35.

³⁰ Kirițescu 1997, p. 82.

circulație chiar și după 1427, fapt care reiese în urma analizării tezaurului de la Ipolyság, ce are în componență și ducați maghiari care încep să circule abia din 1427.

Unele dintre concluziile lui C. Moisil sunt discutate și combătute de Octavian Iliescu, printr-un discurs contrar, legat de pierderea dreptului monetar și de exercitarea acestuia de către domnul muntean. Argumentarea începe cu faptul că domnii Țării Românești și ai Moldovei nu au obținut niciodată, prin concesie de la un mare suveran vecin mai puternic, în temeiul vreunui raport de subordonare, dreptul de a bate monedă ori de a folosi un însemn heraldic propriu, de altfel drepturi exercitate în mod firesc. Exercițarea dreptului monetar al celor doi voievozi nu a necesitat recunoașterea, confirmarea ori îngăduința niciunei autorități externe³¹. Cu privire la *jus monetae*, O. Iliescu credea că între Dan al II-lea și Sigismund a existat o altă înțelegere decât cea sesizată de C. Moisil în urma analizării documentului mai sus-menționat. Convenția monetară dintre cei doi ar fi generat avantaje economice pentru ambele părți, ușurând circulația mărfurilor și a banilor între Țara Românească și regatul Ungariei. Cât despre afectarea dreptului monetar al voievodului muntean nu poate fi vorba. În urma unei analize atente a privilegiului vamal acordat negustorilor brașoveni începând de la Mircea cel Bătrân, confirmarea aceluiași privilegiu de către Radu al II-lea și reînnoirea lui de către Dan al II-lea la 23 octombrie 1422, se constată menținerea aceluiași taxe stabilite pentru aceleași mărfuri. În privilegiul acordat la 10 noiembrie 1424, redactat în slavonă și latină, se remarcă tarife mai scăzute, favorabile negustorilor brașoveni și, după cum au observat C. Moisil și O. Iliescu, nominalul ban se identifică cu denarul³².

Pentru aproape 50 de ani acest tip monetar a fost „uitat”/ignorat de istorici, abia în anii '80, relansându-se discuțiile în legătură cu el. Acestea au reînceput cu cercetarea Elenei Isăcescu care infirma atribuirea acestor monede Ordinului Teuton, considerându-le emisiuni ale Țării Românești. Totodată, ea a încercat o datare pe baza descoperirilor de până în 1980 și concluziona că monedele s-ar fi bătut în decursul mai multor domnii, de la Mircea cel Bătrân până la Dan al II-lea. În sprijinul afirmației că aceste monede aparțin Țării Românești, autoarea aduce argumente legate de siglele slavone prezente pe unele piese, comparate cu cele de pe monedele lui Vladislav I Vlaicu³³. Isăcescu afirmă că aceste monede ar fi început să fie bătute din a doua parte a domniei lui Mircea și le împarte în două categorii: prima, cuprinde monede cu diametru de 14-15 mm, având sigle chirilice, iar cea de-a doua include monede cu diametru de 11-13 mm, având sigle latine,

---

³¹ Iliescu 1983-1985, p. 262, 264.

³² *Ibidem*, p. 267.

³³ Isăcescu 1980, p. 105.

emise de la sfârșitul domniei lui Mircea. În final, consideră că monedele au fost bătute în intervalul 1396-1430, posibil la Severin.

Într-un studiu foarte amplu, tot din 1980, Ana-Maria Velter argumentează atribuirea acestor monede lui Dan al II-lea. Cercetarea se bazează pe un tezaur transferat în 1971 de la Muzeul Banatului din Timișoara la Muzeul Național de Istorie a României³⁴. Autoarea împarte cele 43 de monede ale „tezaurului de la Timișoara” în patru grupe, după modelul tunicii cu care este înveșmântat personajul reprezentat pe avers și după forma sceptrului/buzduganului ținut în mâna dreaptă. Reprezentarea masculină încoronată este comparată cu cea de pe ducații lui Mircea cel Bătrân, Mihail I și Dan al II-lea, astfel iconografia pieselor cruciate fiind considerată apropiată celei de pe monedele lui Mircea. Autoarea continuă cu o descriere a însemnelor universale ale puterii, sceptrul, coroana și crucea din mâna stângă. Ce omite Ana-Maria Velter este prezența globului cruciger în loc de cruce de pe unele piese, în special de pe cele plasate în grupa A³⁵.

De obicei, pe monedele maghiare suveranii poartă în mâna dreaptă sceptrul cu decor superior sub forma unui fleuron, o excepție constituind reprezentările lui Ladislau I ce apare redat ținând securea. Țarii bulgari preiau de la bizantini crucea înaltă, iar cnezii Serbiei și Bosniei sunt reprezentați în două feluri, cu un sceptru a cărui terminație este un fleuron și cu o spadă având vârful în sus, a cărei mâner are butonul sub formă de disc. În Țara Românească, la emisiunile lui Radu I, domnitorul este figurat ținând în mâna stângă scutul heraldic. Pe emisiunile lui Mircea, domnitorul are în aceeași mână globul cruciger, simbol universal al puterii. Prin urmare, judecat în ansamblu, acest tip monetar nu se poate înscrie în niciuna dintre aceste emisiuni.

Cu privire la revers, crucea cu brațe egale și ancorate este elementul prezent pe emisiunile divizionare ale domnitorilor Dan I și Mircea cel Bătrân. Nimic special până acum, crucea fiind un simbol al creștinătății, prin care este arătată poziția voievozilor față de puterea otomană în continuă ascensiune,

---

³⁴ Despre așa-numitul „tezaur de la Timișoara” este de menționat că însumează 2460 de monede. Se presupune că este compus de fapt din două tezaur descoperite la sfârșitul secolului al XIX-lea (în 1877 și 1893). Componenta lor inițială este imposibil de determinat. În momentul reamenajării muzeului timișorean, a fost găsită o colecție numismatică dezorganizată, cu inventar incomplet, iar unele piese lipseau. Componenta actuală a tezaurului este următoarea: un denar emis de Venceslau al III-lea al Ungariei, un denar emis de Ludovic I al Ungariei, 2296 quartingi întregi și 112 fragmentari de la Sigismund de Luxemburg, doi ducați și un parvus tot de la Sigismund, 43 de monede Redwitz/Dan al II-lea, un gros moldovenesc emis de Alexandru cel Bun, un denar emis de Ludovic al II-lea al Ungariei și un denar emis de Maximilian al II-lea, rege al Ungariei.

³⁵ Din păcate, după cum afirma și Ana-Maria Velter, în multe din cazuri, observarea unor detalii, precum obiectele ținute în mâini de personajul nostru, este imposibilă datorită stării precare de conservare a pieselor.

însă coroana ce țimbrează scutul, reprezentată pe controversata emisiune, nu mai apare în iconografia monedelor din Țara Românească, în schimb, este folosită cu mare frecvență pe emisiunile regilor maghiari.

Ana-Maria Velter justifică această combinație a componentelor aversului și reversului monedelor noastre prin tratatele de alianță încheiate între Dan al II-lea și Sigismund de Luxemburg, în care voievodul român l-ar recunoaște pe regele maghiar drept suveran, recâștigându-și tronul cu ajutorul lui. Trebuie menționat că între 1425 și 1431, în actele oficiale maghiare, în lista marilor demnitari, funcția de ban al Severinului era vacantă, acest lucru însemnând că voievodul Dan nu și-a însușit titulatura de ban al Severinului. Autoarea face apel la aceleași documente emise la Târgoviște, de care s-a folosit și Constantin Moșil în 1921, respectiv 1934, periodizând emisiunea în raport cu documentul. De asemenea, notează faptul că voievodul român primise „drept de baterie” a monedei cu o lună înainte de a fi alungat din scaunul voievodal de către Radu al II-lea, în 1426. La numai patru luni de la părăsirea țării, lui Dan i se poruncise să nu-și impună moneda în teritoriile regale ale Ungariei unde se refugiasse³⁶. În acest caz, este firească întrebarea: unde a bătut monedele domnul muntean?

Din emisiunile lui Dan al II-lea se cunoșteau numai ducați, de altfel foarte rari, asemănători cu cei ai lui Mircea cel Bătrân și Mihail I, însă nu se cunoștea moneda divizionară. În baza celor mai sus-amintite, se poate presupune că așa-numita emisiune anepigrafă Nicolae Redwitz a fost de fapt emisă sub patronajul voievodului muntean. De asemenea, s-ar putea trasa paralele între scurta perioadă în care acesta a emis monedă și frecvența redusă a descoperirilor.

Editorii volumului *Monetele lui Mircea cel Bătrân*³⁷ revin asupra acestei probleme, făcând câteva mențiuni cu privire la monedele cruciate, amintind unele păreri apărute în istoriografie de-a lungul timpului, însă foarte pe scurt. Au fost aduse în discuție câteva monede de tip *quarting* surfrapat, cu tipul Dan al II-lea/Redwitz, astfel încadrând cronologic emisiunea din vara anului 1430 până în mai sau iunie 1431.

Descoperiri din controversatul tip monetar

Cea mai semnificativă descoperire de monede cruciate de până acum s-a înregistrat în arealul slovac³⁸. În 1981 a fost găsit un tezaur cu o mare cantitate de monede, mai exact 3035 de piese confecționate din cupru și argint, însumând 1,2 kg, cunoscut în istoriografie drept „tezaurul de la

---

³⁶ Velter 1980, p. 109.

³⁷ Ilescu 2008, p. 52-56, nota 13.

³⁸ Pe teritoriul Slovaciei de astăzi se cunoșteau, la nivelul anului 2008, 200 de monede de tipul celor studiate aici, descoperite în 14 zone.

Šurany”³⁹. Acesta ar fi fost ascuns la mijlocului deceniului al treilea al secolului al XV-lea din cauza raidurilor husite. În componența lui sunt: 2894 quartingi, 5 parvi, 12 ducați, toate de la Sigismund de Luxemburg, o monedă rectangulară de la Albrecht, margraf al Moraviei, un groș de la Alexandru cel Bun și 122 de monede de tip Redwitz/Dan al II-lea. Pe baza acestor 122 de monede, numismații slovaci Rudolf Kujovský și Jan Hunka fac o amplă analiză în urma căreia sunt relevate unele ipoteze inedite⁴⁰. Una dintre ele arată că monedele cruciate au fost bătute în monetăriile regale, dar și în una valahă necunoscută, pentru soldații mobilizați în banatul Severinului, sub comanda lui Nicolae Redwitz. Monedele ar fi putut servi pentru plata soldaților, dar și pentru achiziționarea de bunuri necesare întreținerii garnizoanei. Odată încheiat episodul teuton din Banat, în 1434, unii din cei rămași în viață au plecat spre casă prin teritoriile Ungariei și Slovaciei de astăzi, având asupra lor bani de acest tip⁴¹. Autorii mai afirmă că monedele cruciate rămase au fost topite, iar din metalul rezultat s-au bătut monede oficiale de către Sigismund. Aceștia presupun că pe avers este figurat comandantul Redwitz cu însemnele puterii, afirmație care după părerea mea este greșită. Nu avem cunoștință de niciun funcționar regal care să se fi reprezentat vreodată pe o monedă regală maghiară.

Totodată, pe baza tipologiei buzduganului/sceptrului și a crucii/globului cruciger ținute de personaj în mâini, numismații slovaci împart monedele în două categorii. În prima le includ pe cele cu buzdugan ascuțit și glob cruciger, care ar fi fost bătute în monetăriile regale de la Buda, Kremnica și Sighișoara. În cea de-a doua, personajul are în mâna dreaptă sceptrul/buzduganul cu terminația superioară sub forma unui fleuron, iar în stânga o cruce cu brațe inegale; acestea ar proveni dintr-o monetărie valahă necunoscută. Și în cazul acestor autori, teoria baterii monedelor pentru regiunea Banatului este ușor de combătut dacă reamintim puținele descoperiri de acest fel tocmai din zona respectivă.

Trei piese aparținând tipului monetar vizat aici, nepublicate până acum, provin din „colecția” numismatică de la Mănăstirea Bizere (com. Frumușeni, jud. Arad). Acestea se află între cele 75 de piese pe care am avut ocazia să le prelucrez⁴² și care provin din cele 11 campanii de cercetare arheologică desfășurate în acest sit. Componența „colecției” denotă unele aspecte utile discuției de față. Din cele 75 de piese, doar trei ar putea fi de tip muntean, restul fiind de factură maghiară și austriacă. Una face parte dintr-un mic

---

³⁹ În zona sudică a Slovaciei, la 30 km sud de orașul Nitra.

⁴⁰ Kujovský, Hunka 1990, p. 159-209. Din păcate, nu am avut acces la întreaga lucrare.

⁴¹ Hunka, Soják 2008, p. 28-29.

⁴² Mulțumim colectivului de cercetare, în special doamnei Ileana Burnichioiu și domnului Adrian Andrei Rusu, pentru oportunitatea oferită de a prelucra materialul numismatic provenind din cercetările arheologice de la Bizere (jud. Arad).

„tezaur” cu 31 de monede (care în urma procesului de curățare, stabilizare și conservare a ajuns să numere numai 28). Cum am putut observa și în alte cazuri, și de această dată, moneda cruciată apare în compania unor monede de la Sigismund de Luxemburg. Componenta „tezaurului” este următoarea: parvi (două bucăți), quating (23 bucăți), denar? Dan al II-lea/Nicolae Redwitz (o bucată)⁴³, heller de la Matia Corvin (o bucată), obol, tot de la Matia Corvin (o bucată)⁴⁴. Din cele 31 de piese, unele au apărut grupate, altele izolate, într-un strat cu pământ gri-închis fără incluziuni, la un interval de adâncime cuprins între -0,96 m și -1,20 m, în umplutura gropii mormântului, numit convențional M 111, dotat cu o cistă, având nișă cefalică, construită îngrijit, plasată în centrul capelei mănăstirii⁴⁵. Celelalte două piese sunt descoperiri fortuite, fără un context clar⁴⁶. Informații cu privire la metrologia celor trei monede, prezentate în ordinea descoperirii:

1. Nr. inventar: 17471/18; diametru: 13,80 mm; masa: 0,41 g; grosime: 0,41 mm; orientare: ↑O→; material: bilon, sigle avers: P-?, sigle revers: ilizibile (**fig. 1**).

2. Nr. inventar: 17934; diametru: 11,14/12,09 mm; masa: 0,44 g; grosime: 0,49~0,64 mm; orientare: ↑O←; material: cupru, sigle avers: ilizibile, sigle revers: ?-posibil B (**fig. 2**).

3. Nr. inventar: 17947; diametru: 12,72/13 mm; masa: 0,29 g; grosime: 0,33~0,40 mm; orientare: ↑O←; material: bilon; sigle avers: ?-u, sigle revers: ilizibile (**fig. 3**).

Un alt tezaur având în componență piese de tipul celui vizat, este cel de la Vinerea (jud. Alba), descoperit în 1965, ce conține monede și bijuterii. Intervalul de emisie a monedelor din acest tezaur se întinde pe parcursul a cinci secole (XIII-XVII). Este un tezaur de acumulare format din 396 de piese⁴⁷, cu o mare varietate de emitenți și cu materiale diferite, așadar cu o relevanță înfimă pentru subiectul cercetării de față. Câteva date cu privire la proveniența monedelor din tezaurul de la Vinerea: comitatul de Tyrol (secolul al XIII-lea), Boemia (secolul al XIV-lea), Bologna (secolele XIII-XIV), Ungaria (mijlocul secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XV-lea),

---

⁴³ CMA, inv. 17471/18.

⁴⁴ În ceea ce privește obolul de la Matia I, asupra acestuia planează suspiciunea că ar fi apărut într-un strat superior și nu în contextul celorlalte piese. În momentul curățării, restauratorii au separat o parte din piese de bilete ce conțineau date preluate la momentul descoperirii, fapt ce a avut ca urmare decontextualizarea lor, ba mai mult de atât, întreg „tezaurul” a fost supus unor tratamente chimice neadecvate (raportat la starea postconservare, presupun tratarea acestora cu acizi de concentrație mare). Aceste piese, alături de restul colecției, vor fi prezentate în detaliu într-o lucrare dedicată descoperirilor monetare de la Bizere.

⁴⁵ Burnichioiu 2011, p. 66.

⁴⁶ CMA, inv. 17934; CMA, inv. 17947 (descoperită la îndepărtarea stratului vegetal, la -0,20 m).

⁴⁷ Coza 2004, p. 387.

Italia-Aquileia (secolul al XV-lea), Serbia (secolul al XV-lea), landul Leuchtenberg (mijlocul secolului al XV-lea), Austria (secolul al XV-lea), Polonia (sfârșitul secolului al XIV-lea - prima jumătate a secolului al XVII-lea), Statul Papal (secolele XIV-XV), alături de două piese din Țara Românească? (secolul al XV-lea) prezentate ca emise de Dan al II-lea (așa-numite „Nicolae Redwitz”)⁴⁸. Se presupune că îngroparea tezaurului a avut loc în perioada 1620-1625⁴⁹. Și în cazul acestei acumulări de monede, cele două exemplare rămân singurele care ar putea fi muntene.

O altă piesă a fost descoperită în timpul cercetării arheologice de la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, în 1975, și este prezentată ca făcând parte dintr-un mic „tezaur” format din 18 piese muntene și maghiare, împrăștiate în șanțul de fundare al absidei, convențional numită „cea de-a doua biserică”⁵⁰. Sunt monede cu ajutorul cărora a fost posibilă datarea, având ca *terminus post quem* mijlocul secolului al XV-lea⁵¹. Componenta așa-numitului tezaur: Mircea cel Bătrân (două bucăți), Mihail I (două bucăți), Nicolae Redwitz/Dan al II-lea (o bucată), Ludovic I al Ungariei (o bucată), Sigismund de Luxemburg (parvi - patru bucăți, *quarting* - o bucată), Albert I al Ungariei (două bucăți), Ladislau al V-lea al Ungariei (două bucăți), Vladislav I al Ungariei (o bucată)⁵².

Încă o piesă pe care am putut să o analizez îndeaproape face parte din colecția numismatică Alfred Heintz, ajunsă în anul 1966 în patrimoniul Muzeului Municipal „Ioan Raica” Sebeș, colecție compusă din 1633 de monede. Cea mai mare parte o constituie moneda mărunță sigismundiană, după cum urmează: 1104 parvi, 480 *quarting*-i, 47 denari, un ducat și o piesă Redwitz/Dan al II-lea. Acesta este considerat cel mai mare tezaur cu monedă de la Sigismund I, cunoscut la nivelul anului 2011 în Transilvania și Banat⁵³. Controversata monedă numită „Redwitz” are următoarele date metrologice: greutate 0,32 g, diametru 1,44/1,42 mm⁵⁴. Analizând microscopic piesa, am observat urme de argintare pe suprafața materialului de bază care pare a fi un bilon cu un procent foarte mare de cupru (**fig. 4**). Am sesizat acest aspect în

---

⁴⁸ Popa 2011, p. 546-549.

⁴⁹ Coza 2004, p. 393. Denumirile nominalurilor unora dintre piese sunt greșite, în consecință este necesară rediscutarea problematicii. Prezentarea este făcută foarte succint, având în vedere cantitatea și varietatea de monede.

⁵⁰ Munteanu *et alii* 1976, nota nr. 9, p. 54-55.

⁵¹ *Ibidem*, p. 55.

⁵² Componenta comunicată de custodele cabinetului de numismatică al Muzeului Național de Istorie a României (numai 16 piese). Raportat la cea publicată în 1976, am putut sesiza reatribuirii, de altfel, atunci, trei dintre piese nu erau determinate.

⁵³ Munteanu 2011, p. 279.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 362.

Contribuții privind emisiunea monetară subdivizionară atribuită domnitorului Dan al II-lea mai multe rânduri la descoperiri ale acestui tip monetar din zona Slovaciei, precum și la câteva piese găsite în mediul online.

Alte două descoperiri din Transilvania sunt cele de la Sibiu și Moșna. Piesa de la Sibiu este rezultată în urma unor cercetări arheologice foarte ample din Piața Huet. Din 163 de monede descoperite, doar două sunt de tip muntean: un ducat, fals de epocă, având ca posibili emitenți pe Mircea cel Bătrân sau Vlad I, și piesa cruciată Redwitz/Dan al II-lea⁵⁵. În ce privește moneda de la Moșna ea a fost descoperită în zona sacristiei și are următoarele date metrologice: greutate 0,61 g, diametru 12/15 mm⁵⁶. Din nou este de remarcat că, din cele 60 de monede găsite cu ocazia cercetării arheologice de la Moșna, cea determinată ca fiind emisă de Dan al II-lea⁵⁷ ar fi singura posibil muntenească.

Din piesele găsite în afara arealului muntean, Gheorghe Buzdugan amintește o astfel de monedă ca descoperire izolată în nordul Moldovei⁵⁸.

În 2005 a fost descoperită întâmplător o alta în regiunea Volyns, din nord-vestul Ucrainei, la granița cu Polonia, în lunca râului din imediata vecinătate a unei rute comerciale cunoscute încă din Evul Mediu. Vasył Orlyk citează majoritatea punctelor de vedere referitoare la interpretarea acestor descoperiri; de asemenea, încearcă o descriere făcând anumite analogii cu ducații maghiari care îl au reprezentat pe avers pe Sf. Ladislau⁵⁹. În final, autorul o atribuie tot lui Nicolae Redwitz, considerând-o emisă în banatul Severinului sub administrație teutonă între 1429 și 1435, folosind ca justificare titlul lui Redwitz de cămăraș al monetăriei regale de la Sibiu. Ca nominal, o consideră un echivalent al *quarting*-ului. Totodată, socotește că după însemnele puterii: coroana, sceptrul și globul cruciger, personajul reprezentat pe avers este Sigismund, iar blazonul cruciat de pe revers aparține Ordinului Teuton. Coroana care timbrează blazonul este interpretată ca simbol asociat regelui-împărat Sigismund⁶⁰.

Din seria pieselor la care am observat urme de argintare (tehnica *fourrée*) fac parte cele descoperite la biserica „Nașterea Maicii Domnului” din Socovce, din bazinul Turiec, situat în zona central-nord-vestică a Slovaciei, cu prima atestare documentară la mijlocul secolului al XIII-lea⁶¹. În urma cercetărilor arheologice au fost descoperite șase astfel de monede (cu grad avansat de deteriorare) între latura estică a navei sudice și primul contrafort al corului. Acestea au ajutat la datarea uneia din multiplele faze de construcție

---

⁵⁵ Dejan 2007, p. 117.

⁵⁶ Dejan 2011, p. 1985. Descoperită în campania 2000, S. 66, C. 1, -0,92 m; nr. inv. 11.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 175-176, 185.

⁵⁸ Buzdugan *et alii* 1977, p. 29.

⁵⁹ Orlyk 2015, p. 46.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 47.

⁶¹ Samuel, Žažová 2012, p. 577.

ale monumentului, datare pe care autorii cercetării o preiau de la numismații slovaci Marián Samuel și Jan Hunka, anume 1430-1434⁶² (**fig. 5**).

Tot în Slovacia, în zona Hlohovca, în anul 2010 au fost descoperite accidental două monede „sudate” în urma oxidării⁶³. În urma tratării lor cu acid citric, piesele au fost separate, putându-se observa că una dintre ele este un ducat maghiar de la Sigismund, iar cealaltă o piesă Redwitz/Dan al II-lea. Se pare că în preajma anului 1431, zona în care au fost găsite cele două a avut parte de mari frământări datorită husiților⁶⁴. Autorul împărtășește în cea mai mare măsură ipotezele propuse de Rudolf Kujovský și Jan Hunka. Din păcate, aceste piese nu pot oferi foarte multe informații, dat fiind contextul descoperirii.

Cum afirmam în introducere, în urma constatării existenței puținelor piese de acest tip descoperite arheologic, am recurs și la cele găsite în mediul online. Așadar, am analizat 144 de monede vizualizate pe internet. Mare parte a acestora au fost obiectul unor licitații pe diferite *site*-uri de profil, începând cu anul 2004 și până în prezent. De asemenea, între cele 144 sunt și monede din componența unor colecții particulare. Din nefericire, la foarte puține din ele am beneficiat și de date metrologice. Prin urmare, la o asemenea cantitate de material, în condițiile date, iconografia rămâne principalul reper care poate să mai aducă informații utile subiectului de față.

„Atelierul” de falsificare

În Slovacia a fost făcută și o descoperire unică în rândul controversatelor monede cruciate, și anume un atelier de falsificare monetară. Pentru perioada medievală, fenomenul falsificării monetare se intensifică în vremea domniei regelui Sigismund de Luxemburg, fenomen favorizat de devalorizarea banilor și de diminuarea accentuată a metalului de valoare din monede. S-au falsificat în special monede cu valoare de piață mică, așa-numita *moneta minor*, cum ar fi *quarting*-ul, *parvus*-ul și denarul. Un astfel de atelier, în care se falsifica moneda Redwitz/Dan al II-lea, este cunoscut dintr-o descoperire speoarheologică din 2004-2005, la gura peșterii Jaskyňa pri Zlatej, din regiunea Letanovce⁶⁵.

Din descoperirile de monede și din sursele istoriografice se poate constata că falsificările au luat amploare în anii 1424 și 1427⁶⁶, regele fiind nevoit să ia măsuri împotriva acestui fenomen. În această nelegiuire erau implicate persoane de la cel mai înalt nivel, până la omul de rând, iar în acest

---

⁶² Samuel, Hunka 2011, p. 148-156.

⁶³ La 25 de km nord-vest de Nitra.

⁶⁴ Švec 2014, p. 74.

⁶⁵ În zona central-estică a Slovaciei.

⁶⁶ Velter 1978, p. 36.

sens putem exemplifica cu un caz din spațiul transilvan identificat de Adrian A. Rusu. Ioan Sărăcin, nobil din Țara Hațegului, bătea în propria gospodărie falsuri pe care le trafica peste munți, punându-le în circulație în Țara Românească. Demararea afacerii se petrecea la „umbra” unei persoane influente, Andrei Diacul, castelan al Hunedoarei⁶⁷. Dacă în secolul al XIV-lea pedeapsa era arderea pe rug, la jumătatea secolului următor, pe măsură ce puterea economică a nobilimii a crescut, pedeapsa se rezuma la amenzi în bani sau bunuri.

În zona nordică a regatului Ungariei, Slovacia de astăzi, delictul în cauză s-a practicat foarte intens, fiind descoperite peste opt astfel de ateliere clandestine, fie în peșteri, fie în apropierea unor castele. În atelierul de la Jaskyňa pri Zlatej, alături de monedele în studiu, care erau majoritare, se falsificau și denarii mici ai lui Sigismund de Luxemburg. S-au descoperit foarte multe pastile monetare neștanțate, fragmente de tablă de cupru rămase în urma decupării pieselor, câteva artefacte din fier neidentificate și, de asemenea, monede din cupru ștanțate și argintate⁶⁸. În urma analizării artefactelor descoperite, cercetătorii au concluzionat că aceste monede cruciate erau folosite ca valută locală în regiunea Spiš (nord-estul Slovaciei). Ar mai fi de adăugat o observație importantă cu privire la piesele ce provin din acest atelier, și anume, neglijența în execuție, în special la forfecare. Monedele „gata de pus în circulație” au diverse forme, numai circulare nu.

Concluzii

Cele 144 de monede găsite în mediul online au permis stabilirea mai multor repere cu privire la o clasificare a monedelor cruciate pe care le-am împărțit în două categorii. Cele din prima categorie prezintă următoarele particularități: lipsa fineții în realizarea decorului perlat marginal, precum și formele imprecise și disproporționate ale personajului de pe avers, ce are în mâna dreaptă un buzdugan/sceptru cu terminația sub forma unui fleuron, iar în stânga o cruce cu brațe inegale. Ca detaliu iconografic am sesizat poziția labelor picioarelor personajului, ambele fiind îndreptate în aceeași direcție, stânga sau dreapta. Pe revers, atât coroana, cât și scutul cruciat, sunt realizate grosier și imprecis, iar în ceea ce privește siglele, acestea apar pe ambele fețe ale monedei, fiind identice cele de pe avers, în raport cu cele de pe revers. Siglele sunt redată sub forma diferitelor caractere chirilice, alteori simboluri (posibile flori de crin stilizate?). De menționat ar fi și materialul din care sunt confecționate, și anume cupru, cu conținut redus de argint sau chiar aramă

---

⁶⁷ Adrian A. Rusu, *Un falsificator român de monede de aur de la începutul secolului al XVI-lea: Ioan Sărăcin de Sălașu de Sus*, text online, http://www.medievistica.ro/pagini/disc_conexe/texte/diverse/falsificator/falsificator.html, accesat la 12.06.2017.

⁶⁸ Soják 2013, p. 41-43, 52-53.

nealiată⁶⁹, de asemenea, și diametrul ce pare a fi mai mare. Spun „pare”, deoarece, după cum am mai afirmat, dintre cele 144 de monede foarte puține beneficiază de date metrologice (**fig. 6**).

Cele din a doua categorie au decorul perlat marginal mult mai fin executat, iar personajul de pe avers este proporționat mult mai bine. În mâna stângă, acesta are globul cruciger, iar în dreapta buzduganul/sceptru cu terminație în formă rombică, ascuțită; siglele sunt latine, dar, sporadic, apar și alte simboluri; poziția labelor picioarelor este dreapta-stânga; reprezentările de pe revers sunt mult mai precis și frumos executate, iar calitatea materialului pare superioară celei de la primul tip (**fig. 7**).

Ca urmare a observațiilor de mai sus și a comparațiilor, pare plauzibilă afirmația numismaților slovaci cu privire la monetările în care s-au bătut aceste piese. Tipul al doilea, descris mai sus, este mult mai îngrijit, matrițerii părănd să aibă mai multă experiență și îndemânare în raport cu cei ce au realizat primul tip. Așadar, putem presupune existența unei „industrii” monetare specializate, cu standarde ridicate, cum rar întâlnim la emisiunile muntene.

La nivelul de până acum al cercetării, nu am identificat pentru perioada de interes a studiului (1425-1435) niciun atelier monetar muntean, iar sistemul de sigle al pieselor din categoria a doua corespunde în mare măsură celui maghiar.

Luând în considerare ideea de uniune monetară, acceptată în mai multe rânduri de o parte a autorilor de studii privind monedele cruciate și ținând cont de siglele pieselor, am putea considera că acestea au fost bătute în monetăriile regale ale Ungariei, dar și în Țara Românească, însă nu pentru uzul cavalerilor de la Severin, ci pentru uz general în ambele țări. Cantitatea redusă, raportată la tirajul unei emisiuni bătute în monetării regale, ne poate duce cu gândul la o perioadă foarte scurtă de emisiune, dar cu piese rămase în circulație la fel ca toate tipurile de monedă mărunță, foarte probabil până la sfârșitul domniei lui Sigismund de Luxemburg.

Cu privire la perioada și locul baterii, dacă acest fapt s-a întâmplat în proximitatea documentului din 1424, cum presupune Ana-Maria Velter, și numai în Muntenia⁷⁰, există o mare problemă a echivalenței raportată la emisiunile regatului maghiar, care, la acel moment, avea drept cea mai mică valoare în circulație denarul mic sau așa-numitul *parvus*. Datorită falsificării foarte intense, acesta a fost scos din circulație în 1427. În același an, în urma

---

⁶⁹ Remarcă făcută pe baza observării oxidurilor de pe suprafața monedelor.

⁷⁰ Am putea lua în considerare următorul fapt: chiar dacă au fost monede muntenești ori moldovenești, baterea lor i-a depășit tehnologic pe locuitorii principatelor, astfel concluzionând că monedele ar fi putut fi bătute în altă parte, ori s-au folosit de meșteri transferați, posibil, din regatul Ungariei.

Contribuții privind emisiunea monetară subdivizionară atribuită domnitorului Dan al II-lea

scoaterii *parvus*-ului din circulație, a fost implementată o altă monedă de necesitate și anume ducatul (maghiar) de o calitate și cu dimensiuni asemănătoare monedelor abordate în acest studiu. Dar nici acesta nu se va mai bate din 1430, când va fi introdus un tip monetar cu titlul materialului similar monedelor Redwitz/Dan al II-lea și anume *quarting*-ul⁷¹. O legătură între perioada baterii acestuia și monedele cruciate putem face prin piesele surfrapate menționate de N. Docan și Oberländer/Cândea⁷². Trebuie să menționăm, totodată, că la piesele analizate pentru acest articol nu am identificat urme de surfrapare.

Analizând componența tezaurelor/colecțiilor în care apar monede de tip Redwitz/Dan al II-lea, exceptându-le pe cele de acumulare, am putea presupune că au fost bătute anterior sau în preajma anului 1427, perioadă care nu ar avea nicio legătură cu cavalerul Redwitz și, de asemenea, posibilitatea baterii acestor monede în cetatea Severinului.

Pentru moment, perioada emiterii monedelor discutate aici, nu poate fi determinată cu exactitate. Din „mozaicul” reperelor care ar fi necesare clarificărilor definitive lipsesc elemente esențiale, așa că fiecare teorie pare plauzibilă și la fel de ușor infirmabilă, problema cercetării lor rămânând astfel deschisă⁷³.

Explanation of Figures

Fig. 1-3. Dan II/Nicolae Redwitz denomination coins, archaeological finds from Bizere monastery (Arad County, Romania); unpublished material. Photos by Sebastian Manolescu.

Fig. 4. Coin with silver plating traces observed under microscopic analysis. Photos by Sebastian Manolescu.

Fig. 5. Coin with peeling traces, possible fourrée technique (*apud* Samuel, Žažová 2012).

---

⁷¹ Implementat în urma decretului dat la Bratislava, la 6 martie 1430, ca dintr-o marcă de argint fin și șapte mărci de cupru să fie bătute 500 de bucăți de „*moneta minor*” (Velter 1980, p. 94).

⁷² Iliescu 2008, p. 53.

⁷³ Într-un studiu al lui Ernest Oberländer-Târnoveanu apar reprezentări asemănătoare ale reversului pieselor noastre, crucea înscrisă în scut timbrat de coroană, la emisiunile reformate ale lui Petru al III-lea al Moldovei, bătute din a doua jumătate a anului 1456 până la începutul lui 1457. De această dată, monedele sunt din argint și au legende. În cadrul aceleiași lucrări, se face referire la sistemul de marcarea a monedelor moldovenești, început de la Petru I și modificat de Alexandru cel Bun. Mărcile de emisiune sau monetărie foloseau la recunoașterea caracteristicilor metrologice legale de autoritățile fiscale și de utilizatorii curenți. De asemenea, marcajul permitea tragerea la răspundere de către autorități a arendașilor monetărilor, în cazul nerespectării standardului legal. Din păcate, trasarea de paralele între sistemul de sigle moldovenesc și cel muntean este imposibilă, deși am putea presupune că în ambele cazuri este inspirat din cel maghiar (Oberländer 2003-2005, p. 304-305).

Fig. 6-7. Coins of Dan II/Nicolae Redwitz divided into two categories (*apud* Hunka, Soják 2008).

Abrevieri bibliografice

- Bogdan 1905 - Ioan Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV-XVI*, vol. I, București, 1905.
- Burnichioiu 2011 - Ileana Burnichioiu, *Capela funerară*, în Adrian A. Rusu, Ileana Burnichioiu (ed.), *Mănăstirea Bișere*, vol. 1, Cluj-Napoca, 2011, p. 61-78.
- Buzdugan *et alii* 1977 - Gheorghe Buzdugan, Octavian Luchian, Constantin Opreșcu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977.
- Coza 2004 - Mihaela Coza, *Tezaurul monetar de la Vinerea (secolele XIII-XVII)*, în *Apulum*, XLI, 2004, p. 387-393.
- Dejan 2007 - Monica Dejan, *VIII. 3. Monedele*, în Daniela Marcu Istrate (coord.), *Sibiu. Piața Huet. Monografic arheologică*, vol. I, Alba Iulia, 2007, p. 113-117.
- Dejan 2011 - Dejan Monica, *Monede descoperite cu ocazia săpăturilor arheologice de la Moșna (jud. Sibiu)*, în *SCN*, II (XIV), 2011, p. 175-186.
- Docan 1909-1910 - Nicolae Docan, *Studii privitoare la numismatica Țării Românești*, în *AAR-SI*, seria II, XXXII, 1909-1910, p. 475-483.
- Feneșan 2016 - Costin Feneșan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului și la Dunărea de Jos în prima jumătate a secolului al XV-lea*, Reșița, 2016.
- Gyöngyössi 2016 - Márton Gyöngyössi, *Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Magyarországon*, în *Századok*, 150, 2016, 2, p. 341-368.
- Hunka, Soják 2008 - Ján Hunka, Marián Soják, *Zaujímavé námety na minciach typu Redwitz v kontexte nových objavov*, în *Numizmatika*, 22, 2008, p. 27-31.
- Hurmuzaki 1911 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XV, partea I, București, 1911.
- Iliescu 1983-1985 - Octavian Iliescu, *Ducați necunoscuți emiși de doi voievozi ai Țării Românești în secolul al XV-lea*, în *BSNR*, 77-78, 1983-1985, p. 257-289.
- Iliescu 2008 - Octavian Iliescu, *Monetele lui Mircea cel Bătrân*, Brăila, 2008.
- Isăcescu 1980 - Elena Isăcescu, *Monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în *SCN*, VII, 1980, p. 99-107.
- Kirițescu 1997 - Constantin Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, București, 1997.
- Kujovský, Hunka 1990 - Rudolf Kujovský, Jan Hunka, *Hromadný nálezh mincí z 15. storočia zo Šurian (K problematika quartigov a redwitzových mincí)*, în *SlovNum*, XI, 1990, p. 159-209.
- Mănușu-Adameșteanu *et alii* 2005 - Gheorghe Mănușu-Adameșteanu, Katiușa Pârvan, Ana-Maria Velter, Aurel Vilcu, *Monedele medievale și moderne descoperite în București și în împrejurimi (secolele XIV-XIX)*, București, 2005.
- Minea 1919 - Ilie Minea, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919.
- Moisil 1921 - Constantin Moisil, *Istoria monetei în România*, în *CNA*, 6-8, octombrie-decembrie, 1921, p. 32-41.

Contribuții privind emisiunea monetară subdivizionară atribuită domnitorului Dan al II-lea

- Munteanu 1976 - Luminița Munteanu, Maria Beldie Dumitrache, *Rezultatele cercetărilor la biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului - etapa 1975*, în *RMM-MLA*, I, 1976, p. 52-56.
- Munteanu 2011 - Teodor Munteanu, *A Coin Hoard from the Time of Sigismund of Luxemburg in the Collection of the „Ioan Raica” Municipal Museum in Sebeș*, în *Terra Sebus*, 3, 2011, p. 271-337.
- Neumann 1987 - Erich Neumann, *Die Münzen des deutschen Ordens in Preussen, des Herzogtum Preussen, Westpreussen sowie die Gepräge des deutschen Ordens in Mergentheim 1235-1801*, Köln, 1987.
- Oberländer 2003-2005 - Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Emisiunile monetare bătute pe teritoriul Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare (1457-1504) - o analiză critică* -, în *CN*, IX-XI, 2003-2005, p. 304-305.
- Orlyk 2015 - Vasyl Orlyk, *The Finds of the Coins of the Severin Banat with the Symbols of the Teutonic Order in Volyn Region*, în *Aktual'ni problemy numizmatyky u systemi spetsial'nykh haluzey istorichnoyi nauky*, Kirovograd-Kiev, 2015, p. 46-47.
- Pascu et alii 1977 - Ștefan Pascu, Constantin Cihodaru, Konrad Gündisch, Damaschin Mioc, Viorica Pervain, *Documenta Romaniae Historica D. Relațiile între Țările Române*, vol. 1, București, 1977.
- Popa 2011 - Cristian I. Popa, *Valea Cugirului din preistorie până în zorii epocii moderne. Monumenta Archaeologica et Historica*, Cluj-Napoca, 2011.
- Réthy 1891 - Lászlo Réthy, *Redwitz Miklos szőrényi bán érmei*, în *AEÉ*, III, 1891, p. 193-198.
- Rupp 1846 - Jakab Rupp, *Magyarország' ekkorig ismeretes pénzei*, vol. II, Buda, 1846.
- Samuel, Hunka 2011 - Marián Samuel, Jan Hunka, *Nález mincí typu „Redwitz” z výskumu Kostola Narodenia Panny Márie v Socovciach*, în *SlovNum*, XIX, 2011, p. 148-156.
- Samuel, Žažová 2012 - Marián Samuel, Henrieta Žažová, *Kostol Narodenia Panny Márie v Socovciach (Výsledky archeologického a archívneho výskumu)*, în *AH*, 37, 2012, 2, p. 577-593.
- Soják 2013 - Marián Soják, *Falšovanie mincí v stredoveku a novoveku v oblasti východného Slovenska (stručný prehľad stavu bádania za posledné desaťročie)*, în Daniel Haas Kianička (ed.), *Baníctvo a mincovníctvo v dejinách Slovenska*, Kremnica, 2013, p. 37-53.
- Stângă 1996 - Ioan Stângă, *Circulația monetară la Cetatea Severinului (secolele XIII-XVI)*, în *CN*, VII, 1996, p. 149-154.
- Švec 2014 - Aleš Švec, *Nález drobných mincí z obdobia vlády žigmunda Luxemburského z Hlohovca*, în *Denarius*, 4, 2014, p. 72-76.
- Velter 1978 - Ana-Maria Velter, *Date privitoare la un tezaur din sec. al XV-lea descoperit la Turda*, în *CN*, I, 1978, p. 32-41.
- Velter 1980 - Ana-Maria Velter, *Câteva probleme de numismatică românească. Monedele atribuite lui Nicolae Redwitz*, în *CN*, III, 1980, p. 93-114.

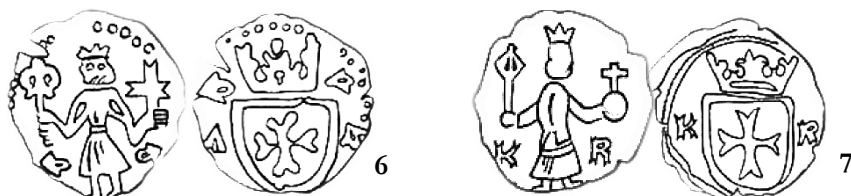
Fig. 1-3. Monede subdivizionare de tip Dan al II-lea/Nicolae Redwitz descoperite arheologic în situl Mănăstirea Bizere (județul Arad, România) (foto: Sebastian Manolescu)

Fig. 4. Monedă cu urme de argintare observate în urma analizării microscopice (foto: Sebastian Manolescu)

Fig. 5. Monedă cu urme de „exfoliere” a materialului de suprafață; posibil *fouillée* (apud Samuel, Žažová 2012)

Fig. 6-7. Reprezentări ale celor două categorii de monede de tip Dan al II-lea/Nicolae Redwitz (apud Hunka, Soják 2008)

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaHASH	- Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
Adevărul	- Adevărul. București.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapesta.
AF	- Altorientalische Forschungen. Institut für Archäologische Wissenschaften, Abteilung Vorderasiatische Archäologie. Berna.
AH	- Archaeologia historica. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Brno.
AHY	- Austrian History Yearbook. Center for Austrian Studies. Minneapolis MN.
AIEFCB	- Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. Academia Română, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”. București.
AIAC	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. (este continuat de AIIGB).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” Cluj-Napoca. (continuă AIAC).
AIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AISC	- Anuarul Institutului de Studii Clasice. Cluj.
AJPA	- American Journal of Physical Anthropology. The Official Journal of the American Association of Physical Anthropologist. Baltimore.
Alba-Iulia	- Alba-Iulia. Alba Iulia.
Aluta	- Aluta. Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények. Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași.
AMM	- Acta Moldaviae Meridionalis. Muzeul Județean Vaslui.
Anatolia Antiqua	- Anatolia Antiqua. L'Institut Français d'Études Anatoliennes d'Istanbul.
AnB	- Analele Banatului. Muzeul Național al Banatului (serie nouă). Timișoara.
Anistoriton	- Anistoriton / <i>Ανιστόριτον</i> . History and Archaeology Journal. Digital Journal (Grecia).

Lista abrevierilor

- Annales** - Annales. Économies, Sociétés, Civilisations. École des Hautes Études en Sciences Sociales. Paris.
- Antaeus** - Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapesta.
- AntAfr** - Antiquités africaines. Université de Provence. Paris.
- AnUB-ŞP** - Analele Universităţii din Bucureşti. Seria Ştiinţe Politice. Universitatea din Bucureşti.
- AO** - Arhivele Olteniei. Serie nouă. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova.
- Apulum** - Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- ArhMed** - Arheologia Medievală. Reşiţa. Cluj-Napoca.
- ArhVestnik** - Arheološki Vestnik. Institut za arheologijo. Ljubljana.
- Arts of Asia** - Arts of Asia. The Asian Arts & Antiques Magazine. Hong Kong.
- Astra Sabesiensis** - Astra Sabesiensis. Despărţământul Astra „Vasile Moga” Sebeş.
- AUASH** - Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- Banatica** - Banatica. Muzeul de Istorie al judeţului Caraş-Severin. Reşiţa.
- BAR** - British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
- BB** - Bibliotheca Brukenthal. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BCH** - Bulletin de correspondance hellénique. L’Institut de correspondance hellénique d’Athenes. Atena.
- BCŞS** - Buletinul Cercurilor Ştiinţifice Studenteşti. Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.
- BECh** - Bibliothèque de l’école des chartes. Revue d’érudition. Paris.
- BerRGK** - Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt pe Main.
- BHAB** - Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timişoara.
- BJJS** - The British Journal of Sociology. London School of Economics and Political Science. University of London.
- BMA** - Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Naţional al Unirii Alba Iulia.
- BOR** - Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. Bucureşti.
- Boabe de grâu** - Boabe de grâu. Revistă de cultură. Bucureşti.
- BR** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.
- Britannia** - Britannia: A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies. Londra.
- Brukenthal** - Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Naţional Brukenthal. Sibiu.
- BS** - Balkan Studies. Institute for Balkan Studies in Thessaloniki. Salonic.
- BSNR** - Buletinul Societăţii Numismatice Române. Bucureşti.
- BTh** - Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie. Bucureşti.
- BudRég** - Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapesta.

CAC	- Central Asia and Caucasus. Institute for Central Asian and Caucasian Studies. Luleå (Sweden). Institute of Strategic Studies of the Caucasus. Baku (Azerbaijan).
Carpații	- Carpații: Vânătoare, pescuit, chinologie. Cluj.
Castrum	- Castrum. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele. Budapesta.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
Cercetări arheologice	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
Chronica	- Chronica: annual of the Institute of History. University of Szeged.
Cibinium	- Cibinium. Analele Muzeului Etnografic „ASTRA”. Complexul Muzeal „ASTRA”. Sibiu.
CN	- Cercetări Numismatice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CNA	- Cronica Numismatică și Arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române. București.
CP	- Classical Philology. A Journal Dedicated to Research in Classical Antiquity. Chicago.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. Nouvelle série: Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. București.
Denarius	- Denarius. Slovenské národné múzeum - historické múzeum. Bratislava.
Der Unterwald	- Der Unterwald. Sebeș.
DolgCluj	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Kolosvár (Cluj).
EDR	- Ephemeris dacoromana. Annuario dell'Accademia di Romania. Roma.
EHQ	- European History Quarterly. Sage Publications. New York.
EO	- Etnograficheskoye obozreniye. Institut etnologii i antropologii RAN. Moscova.
Erdély Múzeum	- Erdély Múzeum. Erdélyi Múzeum-Egyesület. Cluj-Napoca.
Études balkaniques	- Études balkaniques. Cahiers Pierre Belon. Association Pierre Belon. Paris.
European Archaeology	- European Archaeology/online. București.
FBW	- Fundberichte aus Baden-Württemberg. Stuttgart.
FI	- File de Istorie. Muzeul de Istorie Bistrița (continuată de <i>Revista Bistriței</i>).
FolArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történeti Múzeum. Budapesta.
FUrb	- Forma Urbis. Roma.
Gasyrlar avazy	- Gasyrlar avazy. Ekho vekov. Kazan.
Germania	- Germania, Römisch-Deutscher Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
GM	- Golos minuvshogo. Federal'noye gosudarstvennoye byudzhethnoye obrazovatel'noye uchrezhdeniye vysshego obrazovaniya Kubanskiy gosudarstvennyy universitet. Krasnodar.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.

Lista abrevierilor

HEI	- History of European Ideas. International Society for the Study of European Ideas. Londra.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani.
Hiperborea Journal	- Hiperborea Journal. Societatea de Istorie Balcanică. București.
HOMÉ	- A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. Miskolc.
HSCP	- Harvard Studies in Classical Philology. Harvard University. Cambridge (SUA).
IIER	- Issues in Educational Research. Western Australian Institute for Educational Research Inc. New South Wales, Australia.
IJESE	- International Journal of Environmental & Science Education. Kazan.
IJL	- International Journal of Linguistics. Makrothink Institute. Las Vegas.
IPH	- Inventaria Praehistorica Hungarie. Budapesta.
Istoricheskie	- Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki. Tambov.
Izvestiya ASU	- Izvestiya. Altayskiy gosudarstvennyy universitet. Barnaul.
Jászkunság	- Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület. Szolnok.
JHE	- Journal of Human Evolution. Elsevier.
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz.
Közlemények	- Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtárából. Cluj.
KST	- Kazı Sonuçları Toplantısı. Ankara.
Kubaba	- Kubaba. Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
Lumea nouă	- Lumea nouă. București.
Lupta	- Lupta. Iași.
Mannus	- Mannus. Gesellschaft für Deutsche Vorgeschichte. Leipzig.
Maqarnas	- Muqarnas Online. An Annual on the Visual Cultures of the Islamic World. Cambridge.
Marisia	- Marisia. Muzeul Județean Târgu Mureș.
MCA	- Materiale și cercetări arheologice. București.
ME	- Memoria Ethnologica. Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș. Baia Mare.
MEFRA	- Mélanges de l'École française de Rome - Antiquité. Roma.
MEJSR	- Middle-East Journal of Scientific Research. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
MFME	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
Mir nauki	- Mir nauki, kulturni, obrazovania. Gorno-Altaysk.
MN	- Muzeul Național. Muzeul Național de Istorie a României. București
Mots	- Mots. Les langages du politique. ENS Editions. Paris.
Muzeológia	- Muzeológia a kultúrne dedičstvo. Univerzita Komenského v Bratislave.
Múzeum	- Slovenské národné múzeum. Bratislava.

Natura	- Natura. Revistă pentru răspândirea științei. București.
NK	- Národní knihovna: knihovnická revue. Národní knihovna České republiky. Praga.
Numizmatika	- Numizmatika. Slovenská numizmatická spoločnosť. Bratislava.
PA	- Patrimonium Apulense. Direcția Județeană pentru Cultură Alba. Alba Iulia.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
PolSci	- Romanian Journal of Political Science. Societatea Academică din România. București.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie. Constanța.
PQCS	- Philippine Quarterly of Culture and Society. University of San Carlos. Cebu.
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
Rațiunea	- Rațiunea. Revistă bilunară de liberă cugetare. București.
RB	- Revista Bistriței. Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița (continuă File de Istorie).
RES	- Review of European Studies. Canadian Center of Science and Education. Toronto.
RevHisto	- Revista de Historiografia. Instituto de Historiografía Julio Caro Baroja. Universidad Carlos III de Madrid.
RHA	- Revue historique des armées. Ministère de la Défense. Paris.
RHSEE/RESEE	- Revue historique du sud-est européen. Academia Română. București, Paris (din 1963 Revue des études sud-est européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
RIR	- Revista istorică română. Institutul de Istorie Națională din București.
RMM-MIA	- Revista muzeelor și monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.
Romantisme	- Romantisme. Revue du dix-neuvième siècle. Editeur Armand Colin. Paris.
România liberă	- România liberă. București.
Rossiyskaya istoriya	- Rossiyskaya istoriya. Akademicheskii nauchno-izdatel'skiy, proizvodstvenno-poligraficheskiy i knigorasprostranitel'skiy tsentr Nauka. Moscova.
RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRSE	- Revista română de studii eurasiatice. Centrul de Studii Eurasiatice, Universitatea „Ovidius” Constanța.
SA	- Sociological Analysis. Oxford University Press. Oxford.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. Societatea de Științe Istorice și Filologice a RPR. București.
SArcheologiczne	- Sprawozdania Archeologiczne. Instytut Archeologii i Etnologii PAN. Cracovia.

Lista abrevierilor

Sargetia	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva.
SC	- Studii și comunicări. Asociația Folcloriștilor și Etnografilor din județul Sibiu (din 1992 devine Studii și Comunicări de Etnologie).
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. Academia RPR. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și Cercetări de Numismatică. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București.
SJ	- Saalburg Jahrbuch. Bericht des Saalburg Museum. Mainz am Rhein.
SJAHSS	- Scholars Journal of Arts, Humanities and Social Sciences. Scholars Academic and Scientific Publishers (SAS).
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SlovNum	- Slovenská numizmatika. Národný numizmatický komitet Slovenskej republiky a Archeologický ústav SAV. Nitra.
SM	- Svobodnaya mysl. Obshchestvo s ogranichennoy otvetstvennost'yu Politizdat. Moscova.
SMIM	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
SMIMed	- Studii și materiale de istorie medie. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române. București.
Socialismul	- Socialismul. București.
SP	- Studii de Preistorie. Asociația Română de Arheologie. București.
SS	- The Social Sciences. Western Social Association. Dubai.
Stâna	- Stâna. Revistă profesională și de cultură. Organ al oierilor din întreaga țară. Poiana Sibiului.
Steaua	- Steaua: literară, artistică și culturală. Uniunea Scriitorilor din România. Cluj-Napoca.
StudiaTC	- Studia Theologia Catholica. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca.
Studii	- Studii. Revistă de istorie. (din 1974 Revista de istorie și din 1990 Revista istorică). Academia Română. București.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean Suceava.
SUCH	- Studia Universitatis Cibiniensis, Serie Historica. Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu.
Syria	- Syria. Archéologie, art et histoire. Revue d'art oriental et d'archéologie. Institut français du Proche-Orient.
Századok	- Századok. A Magyar Történelmi Társulat folyóirata. Budapest.
TAD	- Türk Arkeoloji Dergisi. Ankara.
Telegraphul	- Telegraphul. București.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
Thraco-Dacica	- Thraco-Dacica. Institutul Român de Tracologie. București.
Transilvania	- Transilvania. Centrul Cultural Interetnic Transilvania. Sibiu.

Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vestnik Moskovskaya	- Vestnik Moskovskaya gosudarstvennaya khudozhestvenno-promyshlennaya akademiya imeni S. G. Stroganova. Moscova.
Vestnik Omskogo	- Vestnik Omskogo universiteta. Seriya Istoricheskiye nauki. Omskij Gosudarstvennyj Universitet. Omsk.
Vestnik Tatarskogo	- Vestnik Tatarskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Filologija i kul'tura. Kazan.
VI	- Voprosy istorii. Institut russkoy istorii Rossiyskoy akademii nauk. Moscova.
VF	- Voprosy filosofii. Izdatel'stvo «Nauka». Moscova.
VTT	- Veszprémi Történelmi Társaság és Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság kiadványa. Veszprém.
WASJ	- World Applied Sciences Journal. International Digital Organization for Scientific Information. Deira, Dubai.
Xenopoliana	- Xenopoliana. Buletin al Fundației Academice „A. D. Xenopol” Iași.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad.